

БОГОСЛОВЉЕ

ОРГАН ПРАВОСЛАВНОГ БОГОСЛОВСКОГ
ФАКУЛТЕТА

ГОДИНА XI

1936

СВЕЗАК 4

Д-Р ДУШАН ГЛУМАЦ, ПРОФЕСОР

ЈОСИЈА, ЦАР ЈУДИН, И АСИРЦИ

(Наставак)¹

Језекија је почeo да сe бори против Асираца, заједно сa осталим савезницима. Али нови цар асирски Саргон показао сe дораслим целој тој ситуацији, ни мало утешној за њега. Вођа побуне Илубиди био је потучен код Каркара, недалеко Хамата.² На југу Сирије, као што смо видели, удружили су сe Хано из Газе и египатски генерал Севе (Sib'u-Seve)³, и

¹ Види Богословље 1936, св. 2.

² Winckler. H. Die Keilschrifttexte Sargons, 1889, I. 96. Gressmann, Altorientalische Texte, 349. Guthe, Geschichte, 227.

³ И ако сe настоји доказати да је Sib'u (Севе) идентичан сa фараоном Етиопљаном, Сабаком (25 династије) (Lehman-Haupt, Israel, 100 след.), који је успео да завлада над целим Египтом и припоји га Етиопији (Meluhha; A. Alt, Israel und Aegypten, 1909, 41 след.), око 713—701 године, (Breasted, Geschichte Aegyptens, 396 след.), то није оправдано, јер не одговара хронолошким подацима. На почетку Саргонове владе, око 720, брат Сабаков Pi'anhi, почине из Етиопије да Египат осваја, али не сa великим успехом, и ако он набраја око 20 владара и кнежева које је покорио, за време фараона Бокхориса. Сам Бокхорис је настојао да постане јединим господаром Египта, у време када сe Египат на све стране био расцоа на сите државице. Због тога је морао последње владаре из 23, а евентуално и 22 династије, да свргне, а и етиопски утицај у Египту потиснута. То је покушај да сe упостави јединство Египта у свеопштем расулу. Breasted узима да је то било пред 720 год. Тек после тога долази провала Сабака (25 династија). Он је имао бољега успеха него његов брат, и покорио је цео Египат за око 12 година и срушио Бокхориса, дакле око 713—701. (Breasted, Geschichte Aegyptens 396 след. Kittel. Geschichte 365, App. 1). Сако сe он у асирским споменицима зове Sabakū а не Sib'u, не може сe идентификовати сa Sô — Seve — Sibu (које име означава једну особу — Kittel, 365, App. 4), а томе сe противи и хронологија. Већ 711. Асирски цар Саргон бори сe против аздотског владара Јамана „који бежи у Египт (Muṣri) који припада Етиопији“ (Meluhha) (H. Winckler, Die Keil-

Саргон их потуче код Рафије („Rapihi“ — tell refah, Guthe, o. с. 228). Сам фараон („Pir'u“) платио је трибут, како тврди Саргон.¹ Језекија, изгледа, да је још за времена одустао од борбе и послао данак Саргону (Guthe, o. с. 228), док је Самарија, израильска престоница, разорена.

Но Језекија није остајао на миру. Чекао је прву згодну прилику па да се опет одметне од Асираца. То, изгледа, да је било 711, када је у Асододу Јамани, вођа противасирске странке, збацио са престола цара Ахимета, којега су били Асирици поставили. Остали филистејски градови, као и Едомци, Моавци и Јуда, пристану уз буну, јер се држало да ће им и из Египта доћи помоћ, док је Саргон био заузет у источној Малој Азији. Али помоћ из Египта не дође, јер је у то време Сабако (Етиопљанин) био победио фараона Бокхориса, и започео са т. зв. 25 династијом (етиопском) у Египту. Због тога војска Саргонова, под заповедништвом „Туртана“ — врховног заповедника војске — (Исаја 20, 1), врло лако свлада побуну. Асодод и Гат добију, после тога, потпуну асирску управу и насељенике, док су се остали, сигурно,

schrifttexte Sargons, 1889, I. 96. Gressmann Altorientalische Texte, 349, Lehmann-Haupt, Israel, 102; Winckler, Keilinschrifliche Bibliothek, II. 55. Сам израз Pir'u = Par'e = фараон говори зато да се ради о Египту а не Северној Арабији, како хоће Winckler; Kittel 368, Anm. 2.

¹ „Од почетка моје владе па до своје 15 године владања победих Хумбавигаша из Елама у пределу Дер [град у Источној Вавилонији]. Самарију опседох и освојих. 27.000 људи што у њој становаху одведох [у ропство]. 50 кола [ратних] заробих међу њима и дадох остале њихове... запленити. Своје коморнике поставих над њима и исти данак [трибут] [као и] ранијем цару наметнух им. Хануна [Hâpnîpu] владар Газе и Сева [Sib'e] врховни војни заповедник земље Мусури [Египта] подигоше се против мене у Рафији [Rapihi], да пруже блатку и сраз. Ја им донесох пораз. Севе се преплаши звекета мојега оружја, он побеже, и његово се место није [више] видело. Хануну, краља Газе заробих. Данак [трибут] Pir'u-а цара Египта [Mušurî], Самсе [Samsê] краљице Арабије, Итамара... злато... плигинско, коње и камиле примих“.

„Јаубиди [Илубиди] из земље Хамат, никоговић који није имао права на престо, опаки Хетит, тежио је за царском влашћу над земљом Хамат. Арпад, Симиру, Дамаск и Самарију заведе на отпадништво од мене...“ (Winckler' Die Keilschrifttexte Sargons, 1889, I. 96. Textbuch. 37. Prunkinschrift Sargons u. Khorsabad, редак 23-36. Gressmann Altorient. Texte 340.

спасли на тај начин да су послали трибут и поклоне Саргону.¹ Међу њима и Језекија.² Језекијином спасењу припомогло је, можда, и то што је у то време Меродах — Валадан из Вавилоније продирао против Ниневије, асирскога главнога града. Њега је, додуше, Саргон потукао 709 год. и претерао из

¹ „Азури, владар Аздота намеравао је да не плати данак (трибут) и послао је (због тога) владарима своје околине вести непријатељске Асирије. Због зла, које је учацио, збацио сам га са власти над народом његове земље и Ахимета (Ahīmiti) његовог рођеног (?) брата, поставих за владара над њима. Али Хетити (Hattu), који смишљају зло, mrзели су његову владу, и уздигоше над себом човека који нема право на престо, Јамани-а, који није имао, као ни они, страхопоштовања пред влашћу. У гњеву својега срца не напустих масу својих трупа и не оставих логориште своје војске. Са својим јунацима [гардистима] [анали: са својим колима и коњима] који се ни у миру не одмичу од мене, кренух у Аздот [анали: журно кренух на његову престоницу Аздот]. А када тај Јамачи чу из даљине о приближавању мојега похода побеже у суседни Мусри (Египат) који је под влашћу Мелуха [Етиопије], и место његово није се више видело. Asdod, Gimtu (Gat), Asdudimti опседох и заузех. Његове богове, његову жену, његове синове, његове ћери, имање и добра, благо, његове палате, скупа са народом његове земље, урачунах у плен. Оне градове понова населих. Јуде [других] земља, плен мојих руку, који услед [...] сунчевог излaska, населих [своје коморнике (доглавнике) поставих над њима за управљаче државом]. Прибројах их народима Асирије, и они понесоше мој јарам. Владар земље Мелуха, који услед [...] вепроходног места, [гешког] пута [...] чији отцеви од давних времена, времена бога месеца [од памтивека^a] царевима, мојим оцима, нису били слали своје посланике да се обавећсте о њиховом здрављу, он [чу] за силу Ашура, Набу-а и Мардука [у даљини]. Страх пред сјајем царства ми покри га и гроза се изли над њим. У окове, [ланце], свеze од гвожђа, стави га [Јамания], и у Асирију, да[леки] пут, доведоше, га пред мене*. (Winckler, Die Keilschrifttexte Sargons, Leipzig 1889. I. 114. II. 33 сл., Gressmann Altorientalische Texte, 351.)

О истоме говори се још на једноме фрагменту призме (Winckler, o. c. I. 186, II. 45, 44.) „У мојој деветој години владе против [...] [Аздота ... ради. Од Ахимети...]. Његовог рођеног (?) брата [...] поставише — [данак и трибут] као и ранијим царевима [наметнух му...] [...] зло у... [да не плати данак] њихови кнезови... [протераше га] [Јамания сељака (?)] [...] поставише да влада над њима, [место?] својега господара [њихов град [...] њихову околину, опкоп... из Филистеје, Јудеје, Едома и Моава, који ставију уз море, који су имали да доносе данак [трибут] и дарове боғу Ашуру мојему Господу, смишљаху непријатељства“.

^a Guthe, Geschichte 228, Winckler, Textbuch 21 след.; Keilinschrifl. Bibliothek II. 64. Kittel, Geschichte 379. Sellin, Geschichte 272, Lehman-Haupt, Israel, 109.

Вавилоније.¹ Језекија, после тога, остале миран додод је Саргон живео.

Чим је Саргон, 705, убијен и, у метежу, на престо ступио Санхериб, (Сенахери, Сенахнрим LXX., асирск.: *Sināḥē-rība*) учицило се, разуме се, свима немирним вазалима, да је најзгоднији моменат да се збаци асирски иго. У целој Асирији почело је да врије. Меродах-Валадан, опет, одмах покуша да се дочепа власти у Вавилону, и то му успе, 702 год. (Kittel o. с. 380), где се одржао шест месеци. После тога морао је да бежи, и умире као бегунац у Еламу.²

У исто време и остали владари западних вазалских државица ступају у коалицију против Асираца, наслањајући ње на Египат. На северу душа тога савеза беше тирско-сидонски владар Елулеј (асирски: „Лули“), а на југу — Језекија (*Hīzqīa*) цар Јудин. Како Пади, владар Екрона, није хтео да пристане уз коалицију, Језикија, у споразуму са антиасирском странком у Екрону, зароби га и одведе везаног у Јерусалим. Тиме је Санхериб био изазван да крене казнену експедицију против љубуњеника. Сам Елулеј (Лули) био је кренуо у Сидон и остале феничанске градове који су били с њиме у савезу, нарочито Ако и Сарепту, да их приволи на буну против Асираца. Ти су се градови били ставили под врховну заштиту Асираца још за Салманасара (III) IV., јер им је била досадила врховна власт Тира, али су посље, опет, дошли под власт Тира (Lehman-Haupt, o. с. 113.). У Сидону је превладала асирска странка, и Елулеј је морао побећи на Кипар (који је био тирски), испред Санхериба. Већ тај успех Асираца поклебао ће био присталице буне, па им Арвад, Библос, Аздод, Амон, Моав и Едом изјављују поновну верност и покорност. У Сидону је Санхериб поставио за владара Етбала (Итубала) и на тај начин створио протутежу против Тира, којега није могао, изгледа, заузети.³ Одатле се Санхериб крене према југу против Аскалона и Екрона. У Аскалону свлада владара

¹ Sellin, Geschichte des israelit-jüdischen Volkes, 272.

² Lehman-Haupt Israel, 112. Guthe, Geschichte 128, Sellin. Geschichte 272, Kittel, Geschichte, 380. Winckler, Untersuchungen zur altorientalischen Geschichte 47. след. Исти: Alttestamentliche Untersuchungen 138, след. С. Р. Tiele, Babylonisch-assyrische Geschichte I (1886) 238-282 II (1888) 285-325.

³ Sellin, Geschichte, Kittel, Geschichte, 387, Guthe, Geschichte, 229.

Седекију (Sidqa) којега одвуче у рапство у Асирију, а затим се окрене против Екрона.

У исто време журила је у помоћ Екрону и војска Египатско-етиопска, која се сукоби са Асирцима код Алтака (Elteqe). Санхериб се хвали да је извојевао велику победу и заробио огроман плён, но једино је сигурно да су бунтовници са Египчанима били потучени. Екрон је заузет, вође буне побијени, а Пади опет враћен на престо.¹

¹ „У своме трећем походу кренух у земљу Хетита (Hatu). Лулиа, цара Сидонскога, сруши страх пред сјајем господства ми, и веома далеко, усрд мора, побеже и умре. Градове Велики-Сидон, Мали-Сидон, Bit-Zitte, Sariptu, Mahalliba, Ušu, Akzibi, Akkû (Акко), његове силне зидом ограђене градове (?) сруши страховитост оружја Ашура, мојега господа, и они се покорише мојим ногама. Tuba'alu-a поставих на царски престо, над њима; наметнух му намет и данак за господство ми, из године у годину без пропуста. Minhimtu од Samsimuruna, Tuba'alu od Sidunu (Сидона); Abdiliti од Arvada, Urumilkî од Библуса, Mitinti од Авдода, Puduel од Bit Amman (Амон), Kammusunali од Моава, Malik (?) гатти од Едома — сви владари земље Amiqgi донесоше богате дарове, као њихов драгоцен дар, високог степена (?) и пољубише моје ноге. — 58. И Sidqâ, цар Аскалона, који се није био покорио под мој јарам, — богове његовог очинског дома, њега самога, његову жену, његове синове, његове кћери, његову браћу и његове очинске сроднике, одведох и допремих га у Асирију. Šarulûdari, сина Рукибте, његовог ранијег цара, поставих над народом Аскалона, плаћање данка, као дар за господство ми, наметнух му и он понесе мој јарам. — 65. За време мојега похода опседох Bit-Dagana, Jappû, Banâbîrqa („Вене-betaaq“) и Azugi, градове Sidqâ-e (Седекије), који се мојим ногама брзо не покорише, заузех и оплених. Главарима, великашима и народу Amqarruna-e (Екрон), који Padî-a својега цара, који је био у савезу и заклетви према Асирији, метнуше у гвоздене окове и предадоше Hazaqijau (Језекији — Hizqia) од Јуде, у непријатељској намери. — Због злочина којега учинише, престраши се њихово срце. Цареве од Mušria (Египта), и стрелце, кола и коње цара Meluhhe (Етиопије), бојну силу без броја, доведоше и ови им дођоше у помоћ. На простору од Altaqû-a (јевр.: 'Elteqe') сврсташе се преда мном у бојни ред и оштрише своје оружје. Уз помоћ Ашура, својега господа, борих се с њима и донесох им пораз. Заповедника кола, и синове једнога цара из Mušria (Египта) са заповедником кола цара од Meluhhe, усрд боја ухватих их живе. Градове Altaqû и Tamna (јевр.: Timná), опседох, освојих и оплених. — (Колумна III) 1. Ашаагаш се приближих. Главаре и великаше, који злочин починише, убих. По торњевима на зиду околу града обесих њихове лешеве. Становнике, који недело и проклето урадише, учиних робовима. Остале од њих који влочин и проклетство не натоварише на себе, чија се кривица није испоставила, дадох ослободити. Padî-a, њиховог цара, изведох из Ursalîmstu-a (Јерусалима) и поставих на владарски престо над њима. И њему наметнух

Једини, још, од побуњеника остале Језекија, који се био спремио за борбу, утврдио градове, најмио арапске најамнике (Guthe o. с. 229), потакнут против-асирском националистичком партијом, која је имала већину. Мањина је била одлучно против сваке буне и њој на чело био је пророк Исаја (Kittel, Geschiche II. 381). Он, који је некада, у време Ахазово, врло добро предвиђао опасност близине асиријског колоса, сада исто тако врло добро види каке би страшне биле последице за Јуду, ако откаже вазалску верност у време највећих успеха асиријских, крај ослабелих државица сирско-палестинских и самога Египта. Он, због тога, већ 711. довикује Филистејским градовима иза смрти Салманасарове а и Ахазове, да се сувише не радују да се сломио штап који их је тукао. Из змије ће се излећи гуја (vasilisk), чији ће пород бити пламена крилати аждјаја (Ис. 14, 29-33).

Од тада му је стална тема његове проповеди: предочавање Јерусалиму судбине која га очекује ако настави да иде путем којим га је повео Језекија, који је почeo на све стране да преговара, тражећи савезнике против Асираца. Цео један одељак његових проповеди односи се само на тај предмет (18-31 гл.), при чему употребљава сву речитост своју да одврати цара и народ од намераваних планова. Поготово устаје против свакога савеза са Египтом, који није Бог већ човек, а његови коњи месо а не дух. Од Египта не може бити помоћи Израиљу. „Тешко свадљивим (непокорним) синовима, говори Господ, који стварају планове, који нису од мене, и склапају савез без моје воље... који слазе у Египат... да се укрепе силом Фараона и да се заклоне у сенци Египта, јер кнезови његови, бише у Со'ану и посланици његови дођоше у Ханес, али ће се сви посрамити с народа који их неће избавити, нити ће им бити на помоћи нити на добит, него на срамоту и поругу. Товар ће бити на стоци јужној; у земљу страха и ужаса, где су лавови и лавићи што ричу, гује и змајеви огњени крилати, тамо вуку благо своје на леђима магараца и богатство своје камилама на грбама, ка нарodu који не ће помоћи. Јер је египатска помоћ празна и ништавна, за-

дакак гостодству ми.“ (Gressmann H. Altorientalische Texte 1926, 352-353.; Sechsseitiges Tonpryisma Sanherib, sog. Taylor-Zylinder, Fr. Delitzsch; Assyrisches Lesestücke 3 Aufl. 54; след. Keilinschrifl. Bibliothek II. 93; Jirku A. Altorientalischer Kommentar zum Alten Testament 1923, 177.).

то је називам: звер („Рахав“) што мирно седи“ (Ис. 30, 1-7.) За Исају је овде, као и за време Ахазово, главни услов за одржавање — вера. Он понавља готово исте речи: „ко узве-
рује не ће пропасти“ (Ис. 28, 16 LXX.), јер само стрпљењем дошло би спасење (Ис. 30, 15.), а никаким савезима земаљ-
ским, нарочито не са Египтом. „По други пут показује се овде Исаја у свој својој религиозној величини. И сада, и ако види свој народ на кривом путу, не напушта наду. И покрај своје лудости, Јуда не може да пропадне. Јахве неће напу-
стити дом Давидов, и изневерити своја света места. Али, разуме се, спасење не долази са онога пута на којем га траже вође Јудине, најмање од Египта: — Јахве једини биће ње-
гова помоћ. Своје велике мисли о будућности Јудиној, које је пре изнео, задржава Исаја и сада у време највеће невоље. Шта више, прекрасна будућност стоји пред његовим очима скоро још ближе него пре. Само не ће настати из Јудине пропasti: опасност од Асирске опсаде њему изгледа као главни судбоносни догађај, из којега ће Јуда изићи спашен као ново оћишћено и богобојажљиво поколење. Само ће грешнике Суд захватити (Ис. 28, 14, 30, 1, 6, 31, 1) али ће се град и храм одржати“. (Kittel, *Geschichte II.* 383.). Исаја није, дакле, заговарао верност Асирцима због тога што им је он био пријатељ, него је он заговарао мировање и чекање. Асири су, по њему, бич Божји којим Бог кажњава друге народе због грехова њихових. Али и сам Асур, због силних зала, нечовечанских поступака и бруталности, које је учинио, мора пропasti. „Исаја, тако рећи, довлаћи светску монархију, у истом моменту у коме она ступа развоју своје највеће моћи, пред ограду једнога вишега судије и објављује му про-
паст, из чисто моралног разлога, — за оно време управо не-
чувена мисао. У исто време и у његовој властитој свести одиграва се снажна промена: од Асира — бича Божјег — по-
стаје пркосни титан, који стрчи према небу а који мора пропа-
сти... Гледајући поступке Асиrove... он види да је свет мор-
ални организам, над којим влада морални закон света. Тако се у њему ствара уверење, да је светска велика сила Асирија посвећена пропasti. А и то уверење испочетка није политичко него религиозно и морално“ (Kittel o. с. 385).

Сва настојања Исајина не успеше. Посланици Језекијини, свакако са даровима, одоше у Египат, да траже савез

и помоћ (Исаја 30, 6, 7, испор. 31, 1 след.). Победила је странка Египтофиле антиасирска. Језекија, изгледа, хтео је да искористи моментану повољну ситуацију, па да обнови Јудину самосталност, славу и величину. Ступа у коалицију побуњеника, шта више, постаје им глава. Њему предају цара Падија из Екрона у ропство.

Али када Санхериб победи и свлада остале бунтовнике, промени се ситуација када се окрете против Јуде. Језекија се, испочетка, поуздао у своју снагу и измореност Асираца, а и помоћ из Египта. Поготово што и сам Санхериб није искористио своју победу код Елтеке, него је пустио да се Египћани понова саберу. Изгледа да га је та битка и победа и сувише стајала, па зато и наде Језекијине. Због тога Језекија није учинио као остали бунтовници, и затражио милост изјављујући понова вазалску верност и шаљући данак. Санхериб крене војску против Језекије. О томе походу имамо вести и у Библији, и самога Санхериба а нешто и код Херодота.

САНХЕРИБ И ЈЕЗЕКИЈА

Библија нам приповеда о казненој експедицији Санхерибовој против Језекије, 701 год., опширним извештајем у II. књизи о Царевима 18, 13. — 19, 36, који се понавља готово буквально, и у књизи пророка Исаја 36, 1. — 37, 8 — 38, а мало збијеније у II. књ. Дневника 32, 1 — 22. О веродостојности самих тих извештаја мишљења су подељена, јер у њима се налазе, заправо, три извештаја о разним фазама самога похода, и то 1) II. Цар, 18, 13 — 16 2) II. Цар. 18, 17 — 19, 7 (Kittel, Jirku, Sellin, узимају до 19, 9a) = Ис. 36, 1 — 37, 7. 3) II. Цар. 19, 8a — 36 = Ис. 37, 8 — 38.¹

По првом извештају догађаји су текли овако: „У четрнаестој години Језекијиној, Санхериб долази у Јудеју и осваја многе [„све“] утврђене градове. Језекија због тога, шаље му посланике у Лахис са малбом за опроштење и изјавом да ће платити сваки данак који му наметне. Санхериб то прима, тражи велики данак. Језекија скупи све своје, и храмовно, благо, па чак и окове са врата храма, и шаље их Санхерибу.

¹ Већина немачких теолога сматра 2. и 3. легедарним, док им историчар је признају вредност (Lehman-Haupt 114, 116).

— Према томе извештају, ствар би била ликвидирана давањем данка, али у следећим редовима говори се о неочекиваном. И ако је примио данак, и на тај начин показао да се задовољава изјавом Језекијином, наједаред читамо, у другом извештају, да Санхериб шаље војску под заповедништвом својега Тартана, (врховнога команданта), — својега Равсариса (*Rab-saris* — врховни евнух, врховни коморник), и својега Равсака,¹ на Јелусалим да га заузму. Војска долази под утврђене зидине Јудинога главнога града, и заповедници позивају цара. Он им шаље делегацију састављену од својих министара: Елјакима бен Хилкиа, врховнога дворјанина, државнога писара Шебну² и канцелара Јоаха бен Асаф. Извештај о овим преговорима под зидинама опсаднутог Јерусалима са Асиријским великомодостојницима је пун живога приказивања, „па је бисер епаре оријенталне, шта више опште античке историографије. Тако упечатљиви и пуни животне истине стоје пред нама само ретки догађаји из старе историје; можда би се смело потсетити на гласовито приказивање адмирала Неарха о његовом повојном виђењу са Александром Великим, који је веровао да је флота коју је био послao низ Инд у Кокан пропала“ (*Lehman-Haupt, Israel*, 116). Због тога та целога наводимо: „И Равсак им рече: реците Језекији: Овако велики цар, цар земље Асирије: кака је то узданица у коју се уздаш? Рекао си, али је то празна реч устију, да имаш снаге и силе за рат. Сада, у што се уздаш да си се одметнуо од мене? Гле, уздаш се у Египат, у штап од трске сломљене, на који ако се човек наслони, ухи ће му у руку и пробошће је; таки је Фараон цар египатски за све који се уздају у њега. Ако ли ми речете: у Јахвеа Бога својега уздамо се, зар није то онај чије је висине и жртвенике разорио Језекија и наредио Јуди и Јерусалиму: пред овим жртвеником клањајте се у Јерусалиму. А сада, хајде затеци се мојему господару цару Асиријском; па ћу ти дати две хиљаде коња, ако узмогнеш набавити јахаче за њих! Како ћеш дакле одбити и једнога војводу, од најмањих слугу мојега господара. А ти се уздаш у Египат,

¹ *Rabsaqi*, беауветно ознака за асиријског великомодостојника, изгледа врховнога пехарника; ако ће се узети према јеврејском. Исп. H. Zimmern, у *Zeitschrift des Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 53, 116 след. Kittel, *Die Bücher d-r Könige (Kommentar)* 282, Kittel, *Geschichte*, 388, Апт. 3.

за бојна кола и коњанике. Него, зар сам ја дошао без воље Јахвеове на ово место да га затрем? Јахве ми нареди [рече]: иди на ту земљу, и затри је.

Тада рекоше Елјаким син Хелкијин и Шевна и Јоах Равсаку: говори слугама својим арамејски, јер разумемо, а **нemoј** нам говорити јудејски да слуша народ, шта је по зиду. А Равсак им рече: зар ме твојему господару и теби посла господар мој да говорим ове речи; није ли к тима људима што седе по зидинима, да једу своју поган и лију своју мокраћу с вами? Тада стаде Равсак и повика иза гласа [„великим гласом“] јудејски, говорећи овако: чујте реч великога цара, цара Асијскога. Овако вели цар: **нemoјте** да вас вара Језекија, јер вас не може избавити из руке моје. И **нemoјте** да вас наговори Језекија да се поуздате у Јахвеа, говорећи: сигурно ће нас избавити Јахве, и овај град не ће се предати у руке цару Асијском. Не слушајте Језекију, јер овако вели цар Асијски: учините мир [споразум] са мном, и ходите к мени, па једите сваки са својега чокота и сваки са своје смокве и пијте сваки из својега студенца. Докле не дођем и не узмем вас у земљу као што је ваша, у земљу обилну житом и вином, у земљу обилну хлебом и виноградима, у земљу обилну маслином и уљем и месом, па ћете живети и нећете изгинути. А не слушајте Језекије, јер вас вара говорећи: Јахве ће нас избавити.

Да ли су избавили богови варвара кога или земљу њихову из руку цара Асијскога? Где су богови Хаматски и арападски, где су богови сефарвимски, енатски и авски, да ли су избавили Самарију из руке моје, који су између свих богова тих земаља избавили земљу своју из моје руке, па да ће Јахве избавити Јерусалим из моје руке?

Али народ мучаше и не одговараше му ни речи, јер заповед царева беше овако: не одговарајте му. Тада уђоше Језекији, Елјаким син Хелкијин, који беше над двором, и Шебна писар и Јоах син Асафов, канцелар, раздеравши одећу, и обавестише га о свима речима Равсаковим. А када чу цар Језекија, раздра одећу своју и опаса се врећом жалости, и уђе у дом Господњи. А Елијакима, који беше над двором, и Шебну писара, и старешине [старце] свештеничке, послала, опасане врећама жалости, к Исаји, пророку, сину Амосовом. И они му рекоше: овако вели Језекија: дан невоље и кара и руга

је овај дан, јер дођоше деца до порођаја, а снаге нема да се роде. Можда је чуо Јахве Бог твој све речи Равсака, којега посла цар Асирски, господар његов, да ружи Бога живога и да га врећа речима које је чуо Јахве Бог твој, па уздиғи молитву ради остатка који се још нађе. И дођоше слуге цара Језекије Исаји. А Исаја им рече: тако ћете рећи гospодару својему: овако вели Господ: не бој се због речи које си чуо, којима хулише на ме момци цара Асирскога. Ево, пуштам на њега духа, и чуће глас, и вратиће се у земљу своју и даћу да погине од мача у својој земљи.“ (Ис. II. Цар. 18, 19. — 19, 7. Ис. 36, 1. — 37, 7).

Тај извештај нема завршетка. Ми ништа не дознајемо шта је и како је одговорио Језекија посланицима Санхерибовим. Јер следеће речи књиге о Царевима већ констатују повратак Равсака т. ј. ту већ почиње трећи извештај. Како многи научници сумњају у његову веродостојност и држе их „пророчким легендама“ (Sellin, Geschichte, 275), због важности његове и њега доносимо у целини. „А Равсак се поврати и нађе цара Асирскога где ратује против Ливне, јер беше чуо да је отишао од Лахиса.

А он зачу за Тирхаку цара Кушкога (етиопскога) овако: ево пошао је да ратује с тобом. Због тога опет посла посланике Језекији говорећи: овако реците Језекији цару Јудином: немој да те вара Бог твој у којега се уздаш говорећи: не ће се дати Јерусалим у руке цару Асирском. Ето чуо си шта су учинили цареви асирски свима земљама потрвши их; а ти ли ћеш се избавити? Избавише ли богови варвара оне који побише оци моји, Госанце, Харанце, Ресефце и синове Еденове који беху у Теласару. Где је цар Хаматски, и цар Арпадски и цар града Сефарвима, Ена и Ива?

И прими Језекија књиге [писма] из руке посланика и прочита их, да после тога отиде у дом Јахвеов и разви их пред Јахвеом. Па се молаше Језекија овако пред Јахвеом: Јахве Боже Израиљев који седиш на херувимима, ти си сам [једини] Бог свима царствима земаљским, ти си створио небо и земљу. ПРИГНИ Јахве ухо своје и чуј, отвори Јахве очи своје и види, па чуј речи Санхериба који посла да ружи Бога живога. Заиста Јахве, опустошили су цареви асирски те варваре и земље њихове. И побацали су богове њихове у

ватру, јер они ни нису богови него дела руку човечјих, дрво и камен, за то их уништише.

А сада, Јахве Боже наш, — та [хајде] спаси нас из руке његове, па да сазнају [познају] сва царства земаљска да си Ти само једини Јахве Бог.

А на то посла Исаија син Амосов к Језекији говорећи: овако вели Јахве Бог Израиљев: што си молио за Санхериба цара Асирскога, услишио сам. Ово је реч коју изрече Јахве над њима:

Руга ти се, подсмева ти се девојка, кћи Сионова, за тобом маше главом кћи Јерусалимска. Кога си ружио и хулио и на кога си повисио глас? и подигао увис очи своје? На светога Израиљева. Преко посланика својих ружио си Господа и рекао си: С мноштвом бојних кола својих попех се на високе горе, на стране Ливанске, и посећи ћу високе кедре његове и лепе јеле његове и ући ћу у крајњи стан његов, шуму његову Кармила. Ја сам копао и пио воду туђу и исушио сам стопама својим све потоке градовима. Зар ниси чуо да ја то чиним одавна и од искона да сам тако учинио? Сада пуштам то да преврћеш тврде градове у пусте гомиле, и становници њихови изнемогоше, сметоше се и уплашише се, постадоше као пољски коров и зелена трава, као трава по крововима која се сасуши пре него што сазри.

Сазнајем [зnam] седење твоје и излажење твоје и ула жење твоје и беснило твоје на мене. Јер бесниш на мене, и твоја обест попе се у уши моје, па ћу метнути брњицу своју на новдрве твоје и узду своју у губицу твоју и одвешћу те натраг путем којим си дошао... Зато овако вели Јахве за цара Асирскога: не ће ући у град овај нити ће бацити стреле, и не ће му приближити штита нити ће ископати онкопа окон њега. Путем којим је дошао вратиће се, а у град овај не ће ући, вели Јахве. Јер ћу бранити град тај и сачувати га себе ради и ради Давида слуге својега.

И зби се те ноћи и изиђе анђео Јахвеов и поби у околу асирском сто и осамдесет пет хиљада; а када ујутру устадоше, гле све сами мртваци. Па се подиже и крену и врати се Санхериб цар асирски, и настани се у Ниневији. Па кад се кланяше у дому Нисрока бога својега, Адрамелех и Сарасар, синови његови, убише га мачем а сами побегоше у земљу

Араратску, и зацари се 'Есархадон син његов место њега.'
(II. Цар. 19, 1—27. 32—37).

По садашњем приповевању Библије, изгледа, да је Санхериб послao казнену експедицију против Језекије и после његове изјаве о вазалској верности и пријема данка. То се многима учинило невероватним, па због тога настоје да доведу у хармонију то приповедање. Lehman-Haupt на пр. прима и брани потпуnu веродостојност библијског приповедања, само држи да су извештаји измешани, па да на почетку најпре треба да стоји први већи део трећега извештаја (II. Цар. 19, 14—34), а садашњи први иза другога, док други и сршетак трећега (II. Цар. 19, 35—37), треба да остану на својим местима (Israel, 116, 117), тако да се на тај начин добија логичка веза приповедања т. ј. најпре опсада Јерусалима и напад на Језекију, а тек после тога изјава Језекијина о вазалској верности и данак. Sellin, напротив, оба последња извештаја сматра пророчким легендама (Prophetenlegenden), па због тога да се не смију употребљавати као историски извори (Geschichte, 275). О веродостојности тих извештаја, као првокласних историских извештаја, држимо, да ипак не може бити сумње. Библија се на многи места показује као првокласни историјски извор. Сама књига о Царевима писана је на основу анала царева јудиних и израиљских, (I. Цар. 14, 19, 29, 7. 23. 16, 5. и др.), и по материјалу који се безуветно налазио у дворском архиву. Ни један јачи доказ не може се навести против историчности тих извештаја. Напротив, баш некоје ситнице говоре о веродостојности њиховој. Већ сама титулatura асирскога цара, у устима Рабсака, то доказује. Јер израз „цар велики — цар асирски“, потпуно одговари асирском šarru ḫabbi, šarru dānnu, šarru mat aššur — цар велики, цар силни, цар земље асирске, што га сами владари асирски међу на почетку својих натписа (Gesmann Texte 314, 354). — О самим тима стварима имамо сачуван извештај и Санхерибов, који се, у главном, потпуно слаже са Библијским приповедањем. Па док се Санхерибов прима а приори као потпуно веродостојан, дотле се библијски одбације. А о томе имамо сачуван спомен и код Херодота, разуме се, само у мало друкчијој верзији, како је он чуо у Египту.

У својој другој књизи 141 гл. приповеда Херодот да је у Египту владао и цар по имени Сетон, који је разоружао

свој народ. Тада се подише против Египта Санахарибос, цар Арапа и Асираца, али је побеђен на тај начин што су му мишеви навалили на око, у Пелузију, и изглодали све кожнате и дрвене делове на оружју његових војника, тако да су су-традан изгинули врло многи војници. За спомен на тај до-гађај, подигнута је статуа царева са мишем у руци и натпи-сом: ко погледа у мене биће чист. (Herod, II. 141).¹

Иако Херодот вели да је Санахериб цар арапски и асирски, безуветно се ради о Санхерибу асирском, а никако о неком арапском владару истога имена. То доказује и само име, које није арапско, а и чуњеница да га зове и царем асирским.² И само приповедање о мишевима мора имати сим-воловичко значење. Мишеви су у Старом завету символи куге (исп. I. Самуил. 5, 6. след.)³ као и осталим широким слоје-вима предњега истока (Lehmann-Haupt o. c. 116). Сам Херо-дот потврђује то веровање, када говори о натпису на статуи царевој са мишем, што потпуно потсећа на Мојсијев штап са змијом од мједи, као средство за излечење од болести. (Бројев. 21, 9). Египатским свештеницима, који су припове-дали Херодоту, то је било јасно. Али њему није, због тога, изгледа, сам је измислио причу о глодашу коже и дрвенарије на оружју војника (Kittel, o. c. 436). Главно је, при томе, да је још и овде сачувано предање да је Санхерибова војска веома пострадала, сигурно, од куге, као што и Свето Писмо приповеда о анђелу Господњем који је сишао међу асирске војнике. Тада анђео безуветно доноси смрт, као и египатским првеницима (Излаз. 12, 12 след.).

У прилог веродостојности библиских извора сведочи и молба Језекијиних министара да Равсак говори арамејски, а не јудејски, да га сав народ разуме. У то време, већ, арамеј-ски језик све више узима маха и постаје дипломатским јези-ком целога предњега Истока⁴, па о томе сведочи и молба министара.

¹ Widemann, Herodots zweites Buch. 501; Spiegelberg's Aegypt. Randglossen zu Herodot (Aegypt. Zeitschrift, 1906), Kittel, Geschichte II. 436 Anm. 2.

² Kittel, Geschichte, 436. Lehmann-Haupt, Israel 114.

³ Kittel, o. c. 436. Lehmann-Haupt o. c. 116.

⁴ A. Jirku, Altorientalischer Kommentar, 179.

Једина је потешкоћа, изгледа, у спомињању Тирхаке, цара Кушкога. Куш се обично идентификује са Етиопијом.¹ Тирхака је Фараон египатски, из етиопске династије, *T'hrwk* — акадски *Ta-ag-ku-i* = *Tarku* — грчки Θαρε² Но у време Језекије Фараон је био Сабако, чији је нећак био Тирхака, и он је постао Фараоном тек 689 год. (Lehmann-Haupt, Israel, 114, Jirku, o. с. 179.). Па, ипак, библиско спомињање његовог имена потпуно је оправдано. Тирхака је био дуго на двору Сабака, и свакако је био египатски војсковођа, па је сигурно да је водио и египатску војску у помоћ Језекији.

Lehmann-Haupt (o. с. 114-122) енергично се заузима за веродостојност библијских извора и, по нашем мишљењу, с пуним правом. Чак и без премештања извора. Јер догађаји су се могли одиграти следећим током: Када је Санхериб кренуо на Језекију, овај престрашен, иза победе код Елтеке, шаље посланике са изјавом о вазалској верности и молбом да га поштеди. Санхериб прима изјаву и намене данак, који Језекија шаље. Али услед промењене ситуације, Санхериб се показао што није онемогућио Језекију сасвим, јер је могао веровати да ће се овај опет побунити, чим се Санхериб поврати у Ниневију. Због тога кида реч, и шаље казнену експедицију да се заузме Јерусалим. Када се то зачуло у Јерусалиму, морао је настати ужасан револт. То можемо закључити и из речи Исајиних против онога који не држи реч своју: „тешко теби који пустошиш а тебе не пустоше; и који чиниш неверу а теби се не чини невера ... путови опустоше, путници не путују, поквари уговор, одбаци градове“ (Ис. 33, 1. 8.).⁴ Језекија неће да се преда, јер га и

¹ D-r J. Nikel, Das Alte Testament im Lichte der altorientalischen Forschung (III. Vom Josua bis Exil), Biblische Zeitfragen, 1910 (3 Folge Heft 3/4) § 38. след.

² Поједном јероглифском напису Тирхаке пронађеном у Танису, види се да је био сродник и љубимац Фараонов, да је одгојен заједно са осталим принчевима, док се наједарел није дочекао престола. Сам вели да је био одељен од своје матере, када му је било 20 год., а када је иза многих година, доша из Напата (главни град Етиопије) у Делту, нашла га је крунисаним као законитога цара горњег и доњег Египта. (Lehmann-Haupt o. с. 114.)

³ „Како се не спомање име Санхерибово, многи те речи односе на Антиоха IV. Али никаки одлучни разлоги не говоре за Антиоха, док управо доказана мисао у II. Цар. 18 о издаји Санхерибовој, понова препоручује пренашање на Санхериба“ (Kittel, Geschichte, 435, Anm. 1).

Исаја соколи. На вест да се приближава египатско-етиопска војска у помоћ Јерусалиму (без обзира да ли је била истинита или не), и због неке јаке заразне болести међу војницима, напушта се опсада Јерусалима и одлази се у Асирију, јер се Вавилонија била почела, понова, комешати.¹

За доказ да је Санхериб опседао Јерусалим, али да га није заузео, најбоље говори и сам његов извештај о томе: „И Назаці земље Јуда — који се није подвргао мојему јарму, 46 његових тврдих градова опкољених зидом, и мале градове у њесовој околини, без броја, опсадах јуришем . . . и навалом справа за опседање, борбом пешака, брешама, минама, (?) и пионерским алатом (?) и освојих их. Двестотине хиљада и 150 људи, велико и мало, људе и жене, коње, мазге, магарце, камиле, стоку велику и малу, без броја, изведох из њих и (све то) урачунах у плен. Њега самога затворих у (*Ursalimmu*) Јерусалиму, њесовој престоници, као тицу у кавезу. Опкопе набацах против њега, и ко год је из градске капије изишао томе сам платио његово недело (?). Његове градове, које сам опљачкао, оцепих од његове земље и предадох их Митинти-у, цару Аздода, Пади-у, цару Амкаруна и Сили-Бел-у (*Silli-Bel*) цару Хазити-а (Газа), и тако умањих његову земљу. Ранијем данку, њиховом свакогодишњем давању, одредих им (даљни) данак као дар господству ми и наметнух им.

А њега, Хазакијау (Језекију) сруши страх пред сјајем господства ми, и Урбие (Арапе) и њихове одличне војнике, које је био увео за појачање своје престонице *Udsalimta* (Јерусалима) и најмио као помоћне чете, заједно са 30 талената злата, 800 талената сребра, драгог камења, помада..., постеља од слонове кости, престоља од слонове кости, слоновских кожа, слонове кости, „ушу“ — дрво, „урварину“ — дрво, свемогуће, силно [„тешко“] благо, као и своје кћери, своје хaremске госпође, певаче и певачице, даде отпремити за мном у Нинуу, моју престоницу; да преда свој данак и да изрази своју покорност, послана својега посланика“.²⁾

Како видимо нигде ни речи о заузимању Јерусалима, и ако се хвали да га је затворио као тицу у кавезу. А то

¹ Тако и Kittel: *Geschichte*, 438.

²⁾ Gressmann, *Texte*, 353, Jirku, *Altorient. Kommentar*, 177; Delitzsch, *Assyrische Lesestücke*. 5. Aufl. 62. след. (шестерострука глинена призма Санхерибова т, зв. Taylor — цилиндер). Winckler, *Textbuch*, 43.

свакако не би пропустио, када се зна хвалисање његово са осталим својим делима. И у осталим сачуваним његовим написима, и ако спомиње опсаду Јерусалима, нема нигде спомена о освајању самога града.¹ „Због нечега“ морао је прекинути опсаду, но Језикија оста вазал.

“РЕФОРМА“ ЈЕЗЕКИЈИНА

Тако се завршише тежње Језекијине за националном самосталношћу, након краткотрајног успеха — потпуним неуспехом и одузимањем многих градова од територије Јудине. — Још једна страница покушаја Језекијиних треба да буде осветљена и правилно претумачена, јер она тумачи и неке поступке цара Јосије. — То је тако звана Језекијина религиозна реформа. Ради се о краткој белешци II. књ. О царевима 18, 4. след. „Он обори висине, и изломи масебе (ступове од камена) и исече Ашеру (Астарту = Иштар) и разби змију од мједи коју начини Мојсије, јер јој све до оних дана кађају синови Израиљеви; а звала се Нехуштан. Уздао се у Јахвеа Бог

¹ Натпис на брёжуљку Nebi-Junus (Keilinschriftliche Bibliothek II. 118; Jirku, o. с. 178), и натпис на релјефу (Winckler, Textbuch, 47, Jirku o. с. 117). Колико је Библија првокласан историски извор сведочи и белешка о смрти Санхерибовој, да су га убили синови (II. Цар. 19, 20.). Јер данас имамо вести и са асирске стране које то исто потврђују. Син и наследник Санхерибов, Асархадон, приповеда о интригама и борбама о престо на двору оца му, још за живота очевог, па вели: „23. [али [не]верни планови обухватише моју браћу тако да оставише богове и на нечувена дела... смишљају зло, опаке речи и дела не по срцу богова, спремаху ми, неправедне [бу]не иза мојих леђа сноваху, против мене, понизнога, распламтеше срце мојега оца, против воље богова... 45. Ови се побунише... Да врше царску власт, убише — [Санхериба]. Ашур, Син, Шамаш, Енлил, Набу, Иштара од Ниниве, Иштара од Арбеле, погледаше зло на дело отимача престола, које није било извршено по срцу богова; на њихову страну (убица) не приступише. Пустише да се њихове борбене сile осрамоте и мени их покоришће” — . . . т. зв. сломљена призма Fr. Schmitke, Asarhadons Statthalterschaft in Balyonien und seine-Thronbesteigung in Assyrien 681 v. chr. Leiden 1916. с. 90. (Altorientalische Texte und Untersuchungen I. g. herausg. v. Br. Meissner); Gressmann, Altior. Texte 354 и 355, Jirku, Altior. Kommentar 181). И да је убијен на св. месту потврђује његов унук Асурбанипал „остatak народа, који су остали на животу, убих те људе онде, код шеду (заштитних духова) и lamassu (заштитних анђела), где је убијен Савхериб, мој деда, — њему као жртву за мртваце“ — (Rossam, Cylinder IV, 70. Jirku, o. с. 182).

Израиљева, — и не би такога између свих царева Јудиних после њега ни пре њега. Јер приону за Јахвеа, не одступи од њега, него држа заповести његове које заповеди Јахве **Мојсеју**. И Јахве беше с њим, у свему што покуша успе; и одметну се од цара асирскога те му не би слуга“ (II. 18, 4—7.). Та критка белешка говори нам много. По њој је Језекија дао побацати и уклонити из Богослужења све оне елементе који нису били чисто јеврејски. О томе се још опширније говори у другој књизи Дневника 29,5 след. 30,14. 31,1, при чему је карактеристична наредба Језикијина свештеницима и левитима: „осветите дом Јахвеа Бога отаца својих, и изнесите нечистоту из светишта, јер сагрешише оци наши и чинише што је зло пред Јахвеом Богом нашим и оставише га и одвратише лице своји од стана Јахвеовог и окренуше **му** леђа. За то се разгњеви Господ на Јуду и на Јерусалим — те их даде да се потуцају и да буду чудо и потсмех, како видите својим очима, јер гле, падоше оци наши од мача и синови наши и кћери наше и жене наше заробише се, за то. Сада сам решио да задам веру [склопим савез] Јахвеу Богу Израиљеву да би се одвратила од нас жестина гњева његова... И ушавши свештеници у дом Јахвеов да га очисте, изнесоше сву нечистоту, што нађоше у палати Јахвеовој, у предворје дома Јахвеовог, а левити сакупљају и изнашају на поље на поток Кедрон... По том дођошу к цару Језикији и рекоше: очистисмо сав дом Јахвеов, и жртвеник за свеспаљне жртве... и све судове које беше бацио цар Ахаз докле цароваše грешећи, спремисмо и осветисмо, и ено их пред жртвеником Јахвеовим (II. Дневн. 29, 5.—10. 16. 18—19.)

До сада се у научном свету тај акт Језикијин сматрао потпуно религиозним. Говори се о религиозној реформи Језикијиној, чишћењу култа, при чему се наглашавало да је то Језекија чинио, ако је у опште „реформе“ и било, из чисто религиозних побуда. Ако тај извештај није узет из приповедања о раду Јосијином и његовој т. зв. реформи (II. цар. 23, 1 след.).¹ Ми држимо да је то гледиште потпуно нетачно. Ни један акт једнога владара старога века не може бити чисто религиозне природе. Напротив, религија је чисто националистичко срество онога доба. *Cuius regio eius religio!* Чист национални култ, богопоштовање националних боговазначи — потпуну националну самосталност. Примање богова других

¹ Исп. Kittel, Geschichte, 373, 391.

народа и њиховог култа, у храм националног бога, значи — државну несамосталност и протекторат тих богова над националним богом, а тиме и над државом. Само да постсетимо на поступак Ахазов, и постављање асирског жртвеника у храму Јерусалимском, када је позвао Асиреце у помоћ и прогласио се асирским вазалом (II. Цар. 16. 10 след.). Од његовог времена заведен је редован култ асирских богова у храму јерусалимском! А шта чини Језикија? Он даде побацати из храма „сву нечистоту“, а свете посуде и жртвеник Јахвеов, што је побацао Ахаз, понова освећује и уноси у храм. Шта то може значити? Једино, да је дао побацати из храма богове асирске (јер то је „сва нечистота“), и завео чисти култ Јахве, својега националног Бога („хоче да зада веру Јахвеу“). А то, опет, значи отворену буну против Асираца, као што се то тачно и примећује у белешци II. Цар. 18,7 б. да се он „одметну од цара асирскога, те му не би слуга“ (II. Цар. 18,7). Писац врло добро зна шта значи то избацување „нечистота“ из храма Јахвеовог, и због тога ставља ту примедбу, уз сам контекст приповедања о „реформи“. Дакле, никака „религиозна реформа“, него буна против Асираца, то је једино тачно тумчење тих поступака Језекијиних.

Ако се с тога становишта посматра и тумачи то уклањање свих „нечистота“, у храму Јерусалимском и земљи, т. ј. да је то била нужна последица политичког настојања и рада Језекијиног — да се ослободи Асирског вазалства и постигне потпуну националну самосталност, онда је, опет, то избацување само нуждан постулат тих настојања, који се безуветно морао догодити; јер је требало на видљив начин показати почетак буне против Асираца. А то се најбоље могло учинити избацувањем заштитника асирскога царства, њихових богова, из храма Јерусалимскога. Они су морали бити избачени и уништени. Самим тим, онда, отпада свака сумња у историчност приповедања о т. зв. реформи култа Језекијиној.¹ Што се вели да Језекија у својој религиозној ревности, није могао ићи даље и од самих пророка, а да и они никако не устају против „висина“, у то време,² једини је одговор, да се ту у опште не ради о некој чисто религиозној ревности. Ту су чисте национално-политичке тежње, па

¹ На то избацување позива се и асирски Равсак (II. Цар. 18, 22).

² Kittel, Geschichte, 373, 391.

је то рушење „висина“ и избацивање странога култа, само резултат тих тежња. Језекија се побунио против Асираца, по бацао њихове богове и култ из храма Јерусалимскога — али покушај се несрећно завршио. Понова је морао признати врховну власт Асирску, а самим тим, — разуме се, морали су се, опет, и богови асирски уселити у храм јерусалимски.

(Наставиће се)